

Estratègies d'èxit per a promoure la cohesió social des de l'educació

Teresa Sordé* | teresa.sorde@uab.cat

Josep Oriol Rios** | joseporiol.rios@urv.cat

VISTA PRÈVIA

Com a tot espai comunitari, l'arribada de població nouvinguda s'ha fet sentir fortament a les escoles, accentuant una creixent complexitat social intrínseca a la societat contemporània. L'escola és una de les eines de socialització més importants de què disposem. Un espai on formem persones, ciutadans i ciutadanes, les noves generacions que definiran el país en els propers anys. I per això, garantir la cohesió social dins de les aules, no només afavoreix l'èxit educatiu dels alumnes, sinó que també beneficia la construcció d'uns llaços comunitaris i unes pautes de convivència imprescindibles per afrontar els reptes de les societats complexes.

Introducció

Des de l'Estratègia de Lisboa, un dels objectius claus de la Unió Europea (UE) és potenciar la cohesió social.¹ Aquest objectiu passa per la millora dels resultats educatius, fent d'Europa una societat del coneixement competitiva i eficient. L'escola que funcionava davant d'un públic més o menys homogeni no pot pretendre continuar essent efectiva en una societat profundament transformada i amb uns i unes estudiants que no tenen res a veure amb els que hi havia fa unes dècades. Els sistemes educatius europeus han de fer front a una creixent diversitat. Molt sovint, aquesta diversitat és utilitzada per a explicar o justificar els mals resultats o l'escàs avenç cap a l'èxit per a tothom. En aquest article s'aporten evidències científiques que la diversitat, lluny de ser un obstacle cap a

1 **CONSELL D'EUROPA**, *Presidency Conclusions*. Lisbon European Council. Lisboa, 2000.

* Professora de Sociologia a la UAB

** Professor de Pedagogia a la URV

L'escola que funcionava davant d'un públic més o menys homogeni no pot pretendre continuar essent efectiva en una societat profundament transformada i diversa

l'èxit, pot contribuir-hi. Una idea que no només es troba en les universitats més prestigioses –que fan una cursa per a poder atraure a estudiants i professors d'arreu del món– sinó que comença a veure's fins i tot en el món empresarial europeu.² Tot i que el debat sovint se centra en si hi ha estudiants immigrants, quants n'hi ha i on estan, les recerques ens indiquen que una de les claus és quin tipus d'estratègies i d'actuacions s'hi estan implementant. Enlloc de refugiar-nos en una nostàlgia i en un temps que mai tornarà, el que cal fer es veure què diu la comunitat científica internacional, com els reptes que se'ns plantejen s'han superat efectivament en altres parts del món, analitzar-ne què en podem aprendre per tal que serveixin de base de les polítiques educatives i socials que es desenvolupin.

En aquest sentit, la Comissió Europea³ es planteja el repte d'identificar actuacions d'èxit que a la vegada portin a l'eficiència i a l'equitat, ja que l'èxit educatiu no ha d'estar només a l'abast d'un sector de la població europea, sinó que s'ha de garantir per al màxim de persones. Cal que es vagi més enllà d'aquelles mesures d'èxit que no arriben a tothom, o d'aquelles mesures que arriben als

sectors més desfavorits però que no són eficients. Davant d'aquesta situació, la Comissió Europea va seleccionar el projecte *INCLUD-ED. Strategies for inclusion and social cohesion in Europe from education*⁴ amb el propòsit d'identificar aquelles estratègies educatives que contribuïssin a superar el fracàs escolar i afavorir la cohesió social. Finançat pel Sisè Programa Marc de Recerca –el més prestigiós i de major estatus a nivell científic de tota la UE– s'espera que dels resultats de la investigació se'n derivin recomanacions polítiques, essent l'únic projecte integrat de tots els programes marc que tracten aquesta temàtica. Aquest fet suposa acabar amb la superstició i les ocurrencies en el disseny de polítiques prioritzant plantejar-ne unes que, basades en aquests resultats científics, aconseguixin ser eficients i equitatives.

El projecte *INCLUD-ED* està coordinat per la UB i en ell participen catorze universitats de tretze estats d'Europa, englobant més de 70 investigadores i investigadors de diferents disciplines. En tots els set projectes que el componen, un dels aspectes més importants sobre el que s'incideix és l'anàlisi de la inclusió social des de l'educació en cinc grups vulnerables –dones, persones immigrants, persones amb discapacitat, joves i minories ètniques– posant especial atenció en com es dona aquesta

2 **COMISSIÓ EUROPEA**, *The Business case for diversity. Good Practices in the Workplace*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees. Luxemburg, 2005.

3 **COMISSIÓ EUROPEA**, *Communication from the Commission to the Council and to the European Parliament. Efficiency and equity in European Education and Training Systems*. Brussel·les, 2006.

4 **CONSORCI INCLUD-ED**, *Report 2. Theories, reforms and outcomes in European educational systems*. Comissió Europea. Brussel·les, 2007; i **CONSORCI INCLUD-ED**, *Report 3: Educational practices in Europe. Overcoming or reproducing social exclusion?*. Comissió Europea. Brussel·les, 2008.

Els sistemes educatius europeus han de fer front a una creixent diversitat que lluny de ser un obstacle cap a l'èxit, pot contribuir-hi

inclusió en quatre àrees concretes de la societat –habitatge, salut, treball i participació social i política. Per tal d'efectuar aquesta anàlisi s'utilitza la metodologia comunicativa crítica,⁵ la qual es caracteritza per la ruptura amb la jerarquia interpretativa i una orientació cap a la transformació social. Aquesta ruptura implica una interpretació conjunta de la realitat social contrastant d'aquesta manera les aportacions de la comunitat científica internacional amb les de les persones investigades. D'altra banda també pretén contribuir al canvi social a través de les propostes derivades dels resultats de la investigació.

En aquest article presentarem els resultats d'un estudi de cas que consisteix en un estudi longitudinal de cinc anys en sis escoles de la UE. Totes elles han estat seleccionades perquè complien tres criteris concrets: són centres educatius que tenen un progrés positiu cap a l'èxit educatiu –reflectit en els resultats obtinguts pels estudiants– respecte a altres escoles situades en contextos semblants; estan situats en àrees de nivell socioeconòmic baix i amb un alumnat pertanyent a minories culturals; i finalment, disposen d'una forta participació comunitària que contribueix a superar les desigualtats. L'objectiu d'aquest estudi longitudinal és identificar com aquests projectes educatius estan aconseguint superar l'exclusió social a partir de la implicació de tota la comunitat. Ja sa-

bem com s'aconsegueix l'èxit educatiu en escoles situades en àrees privilegiades. Per això, en aquest estudi el que es pretén analitzar és com l'eficiència –l'èxit educatiu– pot ser també equitatiu, fent-se realitat fins i tot en aquells contextos més desfavorits.

L'estudi de cas que es presenta és d'una escola situada en un barri perifèric de Terrassa que compleix els tres criteris ja esmentats. En aquest sentit, el que volem investigar és com una escola que ha passat d'un 12% a un 46% d'alumnat immigrant entre el curs 2000-2001 al 2006-2007, ha millorat els resultats obtinguts. L'increment de la població immigrada no ha anat acompanyat d'un empitjorament dels resultats, sinó al contrari: les proves de competències bàsiques en matemàtiques i llengua no han fet més que millorar en el període esmentat. Per exemple, en la prova de competències sobre la comprensió escrita, mentre un 17% de l'alumnat la passava en el curs 2000-2001, en el curs 2005-2006 la xifra arriba al 85%. A continuació es presenten dues de les actuacions d'èxit que expliquen aquest bon resultat.

Actuacions d'èxit

En el projecte *INCLUD-ED* s'han identificat un seguit d'accions que estan contribuint a superar el fracàs escolar i els problemes de convivència. Dues d'aquestes accions són la formació de familiars i els grups interactius. A

⁵ GÓMEZ, J., LATORRE, A., SÁNCHEZ, M. i FLECHA, R., *Metodología Comunicativa Crítica*. El Roure. Barcelona, 2006.

El debat sovint se centra en quants estudiants immigrants hi ha i on són, quan una de les claus és quin tipus d'estratègies i d'actuacions s'hi estan implementant

continuació, s'exposen amb més detall cada una d'elles incidint en els resultats positius que estan aconseguint i que estan corroborant que l'èxit educatiu depèn de l'aplicació d'aquelles accions basades en les teories i recerques avalades per la comunitat científica internacional.

Formació de Familiars

Teories i recerques internacionals ja han demostrat que la promoció de determinades interaccions culturals i educatives entre els nens i nenes i els diferents agents socials, inclosos els familiars, comporten una millora dels aprenentatges.⁶ Molt sovint, aquesta relació s'ha reduït a comptabilitzar el número de llibres que es tenen a casa o el nivell educatiu dels pares i mares. Aquesta reducció reforça afirmacions deterministes que ens porten a pensar que la solució del fracàs escolar entre aquells sectors més desafavorits socialment passa per haver d'esperar dècades fins poder augmentar el nivell educatiu d'aquestes famílies i així millorar els resultats dels seus fills i filles. El cas de l'escola estudiada, i molts altres exemples identificats en el projecte, demostren que oferir formació a famílies que no tenen cap títol acadèmic o que no tenen gaires o cap llibre a casa promou un tipus d'interaccions que repercuteix molt positivament en la millora dels resultats. Per formació de familiars, no ens referim a la fórmula tradicional en la qual un grup d'experts o exper-

tes expliquen als pares i les mares diferents aspectes lligats a la paternitat o maternitat. Aquesta formació parteix de les necessitats dels propis familiars –que va més enllà dels pares i de les mares, englobant totes les diferents formes familiars que es troben en la realitat actual– en temàtiques que la societat de la informació està demandant com, entre moltes d'altres, l'aprenentatge de les noves tecnologies, l'alfabetització o tertúlies literàries dialògiques⁷ en què mares, pares i altres familiars llegeixen clàssics de la literatura universals.

Un exemple el trobem en l'escola estudiada, on un grup de mares àrabo-musulmanes estan participant en unes classes d'alfabetització que organitza el centre. Elles mateixes decideixen l'horari i l'espai on es realitza l'activitat, essent molt més fàcil fomentar la participació, la qual ha augmentat notablement. A més d'aquesta millora en la implicació de la comunitat, els nens i nenes perceben un canvi en la dinàmica del centre que afecta de forma directa en la seva vida escolar. Per exemple, en aquesta escola hi ha la Naima, una estudiant marroquí de nou anys que té la seva mare fent classes d'alfabetització, i a la vegada participant en una tertúlia literària. D'aquesta situació n'estan derivant d'altres molt positives, de manera que aquesta mare ha començat a anar a les assemblees que es convoquen en el centre per parlar i decidir al vol-

6 VYGOTSKY, L., *Mind in society*. Harvard University Press. Cambridge, 1978.

7 SOLER, M., «Accounting for others in dialogic literary gatherings» a BERTAUI, M.C. (ed.), *Aspects of the dialogic self*. Pàgines 157-183. Lehmanns. Berlin, 2004.

Les interaccions culturals i educatives entre els nens i nenes i els diferents agents socials, inclosos els familiars, comporten una millora dels aprenentatges

tant d'aspectes que afecten l'aprenentatge de la seva filla, i al mateix temps s'ha animat a entrar dins de les aules a reforçar l'aprenentatge instrumental d'un grup de primària. La Naima ja no només parla de la seva mestra, sinó també de la mestra de la seva mare. L'escola i el què s'hi fa esdevé part d'una quotidianitat compartida entre mare i filla.

D'alguna manera, aquesta dinàmica està transformant també el context familiar, perquè s'estan creant interaccions d'aprenentatge dins de la pròpia casa, on tant familiars com nens i nenes, intercanvien moments i converses sobre la seva formació. Al mateix temps, això genera un clima d'altres expectatives que beneficia l'educació de l'infant, a la vegada que facilita la coordinació entre les diferents interaccions que es tenen entre l'escola i la família. En l'anàlisi s'identifica com aquesta formació està repercutint de forma directa en l'aprenentatge dels nens i les nenes, ja que en veure referents tant propers compartint espais d'aprenentatge dins del centre, els i les motiva a seguir estudiant. En el treball de camp dut a terme, s'han recollit diferents evidències en aquest sentit que demostren aquesta relació.

Un altre dels beneficis que comporta la formació de familiars és la millora en el clima escolar. El fet que el professorat parteixi dels propis interessos de les famílies i es tingui en compte la seva veu en els processos de decisió, està promovent una bona convivència i sobretot la relació entre la família i l'escola. Tots els membres de la comu-

nitat educativa participen en igualtat de condicions perquè es tenen en compte la validesa dels arguments que s'utilitzen en lloc de valorar el posicionament de la persona que els empra.⁸ Aquesta interconnexió facilita la democratització, i aspectes com la convivència són viscuts com a rellevants per tots els agents educatius els quals se senten participants de la vida del centre. La Carme, una mare que participa en una associació, ho explica així: «tenim una comissió de convivència en què estem les entitats, representants de les associacions, de l'ajuntament, dels mestres... i des d'aquesta comissió s'ha anat valorant, quan hi ha hagut qualsevol conflicte, quina era la manera de resoldre'l».

Grups Interactius: Solidaritat i màxim aprenentatge per a tothom

La segona actuació d'èxit que volem descriure són els grups interactius⁹ com a forma alternativa d'organització dels estudiants i dels recursos humans disponibles tant dins del centre com de la pròpia comunitat. La classe es divideix en quatre o cinc grups d'alumnes heterogenis, és a dir, de diverses cultures, sexe i nivells d'aprenentat-

8 **HABERMAS, J.**, *Teoría de la acción comunicativa. Vol I. Racionalidad de la acción y racionalización social*. Taurus. Madrid, 1999.

9 **AUBERT, A., FLECHA, A., FLECHA, R., GARCÍA, C. i RACIONERO, S.**, *Aprendizaje Dialógico*. Hipatia. Barcelona, 2008; i **ELBOJ, C., PUIGDELLÍVOL, I., SOLER, M. i VALLS, R.**, *Comunidades de Aprendizaje. Transformar la educación*. Graó. Barcelona, 2002.

Oferir formació a famílies que no tenen cap títol acadèmic promou un tipus d'interaccions que repercuteix molt positivament en la millora dels resultats educatius dels nens i les nenes

ge, conduïts per una persona adulta que promou les interaccions entre els estudiants, de tal manera que el qui hagi acabat cada activitat programada serà animat a ajudar aquell que encara hi estigui treballant. A partir dels grups interactius, els i les estudiants estan exposats a interaccionar amb persones molt diverses i diferents a la figura del o la docent. Entre aquests referents trobem familiars, voluntariat, gent del barri, alumnat universitari en pràctiques o aquells professionals que atenen necessitats educatives especials que també entren a l'aula, però que no només atenen als nens i nenes assignats, sinó també a la resta. Els grups interactius s'allunyen de pràctiques segregadores que utilitzen els recursos per separar als nens i nenes per nivells educatius. En aquest cas els recursos s'utilitzen de forma inclusiva per reforçar els continguts instrumentals en el mateix espai educatiu. D'aquesta manera, la classe queda organitzada d'una forma on es multipliquen el nombre d'interaccions ja que hi ha una persona adulta en cada grup que s'encarrega que tots els participants finalitzin l'activitat encarregada pel professor o professora, que és el gestor de l'aula. El principi d'inclusió s'intenta portar a la pràctica al màxim, de manera que en els casos d'alumnat nouvingut que necessita aprendre el català o altres situacions, atendre les seves necessitats no passa per separar-lo de la classe, sinó que aquests reforços s'organitzen fora del horari de classes, a la biblioteca tutoritzada o en altres activitats semblants.

En el projecte *INCLUD-ED* s'ha pogut constatar l'acceleració dels aprenentatges que estan gaudint els nens i nenes que estan treballant amb grups interactius: el que en una classe tradicional s'aconseguia fer en una hora, amb grups interactius es fa en molt menys temps. A més a més, els nens i nenes aprenen que l'objectiu és que tothom aprengui i tingui èxit, sense separar a ningú, alhora que s'estan reforçant llaços de solidaritat entre ells.

Tothom pot fer de voluntari o voluntària en els grups interactius, no cal tenir coneixements acadèmics per a fer-ho. Només ganes i il·lusió per contribuir a l'aprenentatge d'aquests nens i nenes. Mares, àvies, universitaris en pràctiques, veïns i veïnes participen activament. Una voluntària és una noia marroquina que porta el vel i tot i no tenir cap títol, com que va viure uns anys als EUA, parla fluidament l'anglès, per la qual cosa, pot oferir un suport molt bo a classe de llengua estrangera. En el centre estudiat hi ha molta implicació de la comunitat nord-africana, aconseguint transformar el centre en un espai de convivència intercultural immillorable. Una mestra del centre ho explica de la següent forma: «He tingut (...) a exalumnes magrebines en grups interactius de matemàtiques amb mi. I en aquest sentit sí que poden participar, és a dir, està obert al voluntariat, per exemple demanem a les mares, si voldrien venir a entrar a la classe a ajudar (...), i després mirem quin tipus d'ajuda pot ser més efectiva».

Els grups interactius s'allunyen de pràctiques segregadores per nivells: l'objectiu és que tothom aprengui i tingui èxit, alhora que es reforcen els llaços de solidaritat entre ells

Conclusions

La construcció d'una societat democràtica passa per fomentar que les diferents oportunitats socials siguin accessibles als diferents grups que hi viuen. Si l'èxit educatiu només està a l'abast d'uns quants, deixant fora grans sectors de la societat, aquest serà el dibuix de la societat que estem construint avui per a demà. Aprofitar el potencial que ens aporta la diversitat cultural existent en les nostres aules pot ser una de les claus d'èxit, en lloc d'un obstacle. L'eficiència o l'excel·lència s'aconsegueix a partir d'aquest reconeixement.

La formació de familiars i els grups interactius són dos exemples d'actuacions d'èxit que estan fomentant que els sistemes educatius siguin eficients –ofereixin la possibilitat de l'èxit educatiu– a tothom, i especialment a aquells sectors de la població que estan en més risc d'exclusió social. Per tal d'enfortir el sistema educatiu del nostre país cal partir d'aquesta perspectiva, és a dir, que a les escoles, CEIP i IES es comencin a aplicar aquelles actuacions avalades per les recerques internacionals. Aquest enfocament ja s'ha iniciat a casa nostra a partir de la promoció de les Comunitats d'Aprenentatge, les quals estan assolint uns resultats molt significatius pel que fa a l'acceleració dels aprenentatges i a la millora de la convivència.

L'educació necessita d'il·lusió i motivació per tal d'aconseguir l'eficiència desitjada. Una il·lusió que acom-

panyada de la rigorositat dels avenços científics permeten transformar les desigualtats socials i educatives. Es tracta de fer allò que Paulo Freire (1921-1997)¹⁰ ens diu: «l'educació necessita tant de formació tècnica, científica i professional, com de somnis i utopies». |

10 FREIRE, P., *A la sombra de este árbol*. El Roure Ciencia. Barcelona, 1997.

+ INFO

Fonts

- ▢ **CONSORCI INCLUD-ED**, *Report 2. Theories, reforms and outcomes in European educational systems*. Comissió Europea. Brussel·les, 2007.
- ▢ **CONSORCI INCLUD-ED**, *Report 3: Educational practices in Europe. Overcoming or reproducing social exclusion?*. Comissió Europea. Brussel·les, 2008.
- ▢ **CONSELL D'EUROPA**, *Presidency Conclusions. Lisbon European Council*. Lisboa, 2000.
- ▢ **COMISSIÓ EUROPEA**, *The Business case for diversity. Good Practices in the Workplace*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees. Luxemburg, 2005.
- ▢ **COMISSIÓ EUROPEA**, *Communication from the Commission to the Council and to the European Parliament. Efficiency and equity in European Education and Training Systems*. Brussel·les, 2006.

Llibres

- AUBERT, A., FLECHA, A., FLECHA, R., GARCÍA, C. i RACIONERO, S.**, *Aprendizaje Dialógico*. Hipatia. Barcelona, 2008.
- ELBOJ, C., PUIGDELLÍVOL, I., SOLER, M. i VALLS, R.**, *Comunidades de Aprendizaje. Transformar la educación*. Graó. Barcelona, 2002.
- FREIRE, P.**, *A la sombra de este árbol*. El Roure Ciencia. Barcelona, 1997.

GÓMEZ, J., LATORRE, A., SÁNCHEZ, M. i FLECHA, R., *Metodología Comunicativa Crítica*. El Roure. Barcelona, 2006.

HABERMAS, J., *Teoría de la acción comunicativa. Vol I. Racionalidad de la acción y racionalización social*. Taurus. Madrid, 1999.

SOLER, M., «Accounting for others in dialogic literary gatherings» a **BERTAÜ, M.C.** (ed.), *Aspects of the dialogic self*. Pàgines 157-183. Lehmanns. Berlín, 2004.

VYGOTSKY, L., *Mind in society*. Harvard University Press. Cambridge, 1978